

PLATONOVA FILOZOFIJA

Arhe VII, 13/2010

UDK 1Plato

Originalni naučni rad

Original Scientific Article

MILENKO A. PEROVIĆ¹

Filozofski fakultet, Novi Sad

PLATON I PARADOKSIJA POČETKA U FILOZOFIJI

Sažetak: U Platonovoj *Politeji* (VI i VII knjiga) prvi put u filozofskoj tradiciji ispituje se problem započinjanja u filozofiji. Autor to ispitivanje smatra značajnim u dvostrukom smislu. U njemu se izlaže Platonovo razumijevanje biti filozofije iz razlikovanja hipotetičkog i nehipotetičkog započinjanja mišljenja. Ono omogućava da Platon postavi jasnu razliku između filozofije i posebnih nauka. Oba stanovišta i danas mogu važiti kao paradigme filozofskog mišljenja. Autor ih vrednuje kao ono što je još uvijek živo u Platonovoj filozofiji.

Ključne riječi: Platon, hypothesis, problem početka, paradoksija, filozofija, Aristotel.

Zahtjev za nužnošću izvođenja filozofskih stavova u filozofskoj tradiciji često nije pratila svijest o potrebi misaonog kretanja do inkludirajućih potonjih konzekvencija. Štaviše, najčešće se izbjegavalo samolegitimiranje filozofije u vlastitom započinjanju! Ako je i bivalo hrabrih filozofskih muževa da se smjelo zapute u tom problemskom pravcu, brzo su od njega odustajali pred neugodnim otkrićem da filozofija u svom početku sebi samoj postavlja neugodnu stupicu paradoksije.

Ona sebe odmah mora moći pitati: Da li je njezin početak već događanje filozofije ili je tek propedeutička još-ne-filozofska priprema za filozofiju? Može li početak filozofije biti još-ne-filozofija? Ako je početak filozofije već filozofija, znači li to da filozofija samu sebe preseže u vlastitom početku? Znači li da filozofija počinje prije sebe same? I dalje: Da li filozofija započinje relativnim ili apsolutnim znanjem? Ako započinje relativnim znanjem, da li je i kako moguće da se ono radikalno kvalitativno transformiše u apsolutno znanje kao jedino legitimno filozofsko znanje? Ako filozofija započinje apsolutnim znanjem, odakle zadobiva tu mogućnost? Kako je moguć kvalitativni skok iz još-ne-filozofskog u filozofsko apsolutno znanje? Paradoksija je potpuna kada filozofija pita samu sebe o tome s čim raspolaže u vlastitom započinjanju. Ako drži da već raspolaže hipotetičkim znanjem, na čemu može graditi pouzdanje da je ono može voditi u medij filozofije? Šta filozofija može činiti s onim hipotetičkim, ako ono u svojoj prvoj

¹ e-mail adresa autora: milenko.perovic@gmail.com

pojavi ne polaže račun o misaonoj nužnosti vlastitog pojavljivanja i postavljanja? Ako drži da mora započeti nehipotetičkim znanjem, odakle ga može zadobiti budući da u vlastitom početku ne raspolaze ničim? Ako početak filozofije mora biti oslobođen od svega nefilozofskog, mora li onda filozofija biti na poslu toga oslobađanja prije vlastitog postanja? Kako filozofija može započeti svoj život?²

Nelagoda pre pitanjima koja se sklapaju u paradoksiju započinjanja u filozofiji je često susprezana onim što je tradicija isporučila kao misaono elegantnu Aristotelovu tezu o čuđenju kao početku filozofije. Teza je odavno postala *locus communis* školske obrazovanosti: „*Jer zbog čuđenja /θαυμάζειν, thaumāzein/ ljudi se danas počinju baviti mudrošću, kao što su i prvotno počinjali, čudeći se u početku očitim neobičnostima*“³. Snaga filozofskog *locus communis* bila je tolika da je izvitoperila dvije značajne činjenice. Prva je istorijsko-filozofskog karaktera: Teza o čuđenju potiče od Platona! U „Teetet“ on veli: „*Čuđenje /θαυμάζειν, thaumāzein/ je držanje čovjeka koji istinski ljubi mudrost te zacijelo ne postoji drugi početak u filozofiji nego taj*“⁴. Druga je ontološkog karaktera. U obje formulacije, Platonovoj i Aristotelovoj, *pojam čuđenja* tiče se dijelom psihološko-genetičke, dijelom filozofske strane započinjanja u filozofiji. Nefilozofske duhove teza o čuđenju uvijek je privlačila, jer im je pružala privid lakoće upućivanja u problem početka u filozofiji kroz deskripciju psihološko-genetičke strane odvijanja procesa mišljenja. Uistinu, ona je zatamnivala pogled na filozofsku prirodu početka u filozofiji.

U tome treba tražiti jedan od glavnih razloga što filozofsko promišljanje problema početka u filozofiji pripada poznom iskustvu kritičke intencije filozofije njemačkog idealizma. Problem početka u filozofiji fundamentalnom filozofskom temom učinio je Hegel. On ga je rješavao postavljanjem složene filozofske strategije trovrsnog – logičkog, fenomenologijskog i istorijsko-filozofskog – započinjanja u filozofiji⁵. Ni u radikalnosti pitanja o početku filozofije niti u načinu njegovom rješavanja Hegel nije imao sljedbenike, pa čak ni dostojne kritičare. Međutim to ne znači da nije imao prijetihodnika. Kao što je Aristotelu predao u misaono potpunom i dovršenom obliku tezu o čuđenju Platon je i Hegelu bio prijetihodnik prvom tematskom eksplikacijom problema početka u filozofiji. Do danas ta eksplikacija nije izgubila ništa od svoje heurističke vrijednosti. Njezina misaona životnost i dalje pokreće i krijepi istraživačku pažnju.

Problema početka u filozofiji, oslobođen ontologijske deficitarnosti teze o čuđenju kao modelu psihologiziranja problema, Platon u „Politeji“ postavlja kao *par excellence* ontologijski problem. Horizont ontologijskog uspostavlja isključivanjem mogućnosti da se početak filozofije može obezbijediti lematiskim, problematičkim, tj. hipotetičnim započinjanjem: „*U jednom području umnog, duša – tretirajući kao likove stvari koje su predstavili kao kopije – biva prisiljena da istražuje iz hipoteza /ἔξ ὑποθέσεων, ex hypotheseon/, ne prema početku i onome što je prvo /ἀρχή, arche/, nego prema onome što je na kraju i završetku /τελευτή, teleute/. U drugom području umnog duša napreduje iz*

2 O bitnim stranama i aspektima paradoksijske početka filozofije vidi: Perović, M. A., *Početak u filozofiji (Uvođenje u Hegelovu filozofiju)*, Novi Sad, 1994.

3 Aristotel, *Metafizika*, 982 b 12.

4 Platon, *Teetet*, 155d.

5 Perović, M.A., isto.

*svoje hipoteze prema nehipotetičkom postupku, ne služeći se kopijama kao u prijethodnom području, nego istražuje oslanjajući se na ideje po sebi i uzdižući se do njih*⁶.

U svom početku filozofija se odmah mora moći uspostaviti kao *arhe*-ologijsko, apsolutno, neuslovljeno, nehipotetičko znanje. Mora ostaviti po strani svako *teleutičko*, relativno, uslovljeno, hipotetičko znanje. Ona započinje razlikom *noetonskog* i *horatonskog*, jer ne može računati s poznim otkrivanjem razlike „roda i regije umnoga“ (noeton) i „roda i regije vidljivog“ (horaton). Samu sebe ona priređuje iz presežućeg znanja razdjeljenosti i razlikovanosti *noetonskog* i *horatonskog* kao oblika mišljenja, iz razlike *uma* (nous) i *razuma* (dianoia). Svijest o ovoj razlici izvorni je način držanja svijesti koja stupa u filozofiju. Ona već mora biti na djelu u činu započinjanja filozofije. Omogućivajući ga kao takvog ona mora moći iskazati svoju prvu određenost da se kao način istraživanja, te ono što se njime ima istraživati, od početka objektivira u budnosti razlikovanja od svakog drugog načina istraživanja, tj. oblika djelatnosti svijesti. Platon započinjanje u filozofiji razumije kao *tematsko zapućivanje* u razliku dva načina istraživanja, tj. mišljenja. Ono što je na presežuci način na djelu na početku toga zapućivanja pokazuje se kao djelatnost jednog od tih načina, noetičke usmjerenosti svijesti na ono noetičko, koja sebe zna kao tu djelatnost. U tom *tematskom zapućivanju* ona sebi postavlja zadatak da se razvije u spoznajnom bogatstvu vlastite noetičnosti!

Drugi način nije određen čulnim dokučivanjem onoga vidljivoga (horatonskog). U navedenom stavu Platon ne postavlja razliku noetičkog i horatonskog da bi istakao razliku između čulnog i nečulnog načina spoznavanja. Naprotiv, on govori o dva područja umnoga koji određuju mogućnost dva načina istraživanja: *istraživanja koje započinje hipotezama* i *istraživanja koje je nehipotetičko*. Dva ontološki kvalitativno različita područja, ono koje je prvo u ontološkom smislu /ἀρχή, arche/ i ono koje je u ontološkom smislu na kraju ili završetku /τελευτή, teleute/, zahtijevaju različite načine istraživanja. Prvo područje zahtijeva nehipotetički, bez-pretpostavni misaoni postupak. Drugom području imanentan je hipotetički način istraživanja. On se usmjerava prema ontičkom, empirijskom, uslovljenom te stupa u svijet pojave i privida. Njegova umstvenost održava se u vodećem pitanju koje on slijedi, naime, pitanju šta je svaka stvar po sebi. Njegova istraživačka spoznajna težnja u ontologijskom smislu mora ostati nezadovoljenom, bilo da sebe zarobljava u mnijenju (doxa) bilo da o „rođenom i načinjenom“ stiče neku pozitivnu epistemičku spoznaju.

Nije svako ljudsko „umijeće“ osuđeno na potpunu ontologijsku neizvornost. Ne ostaje svako od njih zarobljeno među vidljivim likovima ontičkoga. *Geometrija* spada u „umijeća“ koja, veli Platon, „unekoliko dospijevaju do bitka“. Njezina ontologijska „djelimičnost“ dolazi od načina na koji je moguća kao „umijeće“, tj. nauka. Bitni karakter toga načina je u tome da se u svom početnom misaonom i istraživačkom kretanju ne orijentiše neposredno na „spoljašnje likove“. Ne ulazi geometrija odmah u svijet empirijskog, uslovljenog, čulnog. Naprotiv, „geometar“ započinje geometrijsko istraživanje tako što posuvračuje svoju svijesti na nju samu. Prije nego što stupi u vidljivi svijet ta se svijest posreduje sobom samom. Šta to znači? Kada „geometar“ istražuje

6 Platon, Politeia, VI, 510 b.

određeni geometrijski odnos, najprije ga iz empirijske neposrednosti vraća sintetičkoj misaonoj moći same svijesti. Kantovski rečeno, transcendentalna struktura svijesti je rodno mjesto i početak geometrije, *respective* svake nauke. Sve što čovjek može znati u ontologijskom i ontičkom smislu *in potentio* izvorno sadržano je u moći te strukture. Ovaj stav nije moguće razumjeti ako se ne shvati princip Platonove ontologije. U pregnantnoj formulaciji ideje jedinstva idealiteta svijesti i idealiteta zbiljnosti Hegel shvata Platonov princip: *bit (ousia) u svijesti jeste bit (ousia) svijesti*. Jednostavnije, „ono što je apsolutno nalazi /se/ u misli i da je cijeli realitet misao (...) koja je u jednom jedinstvu isto tako i realitet i mišljenje, pojam i njegov realitet u kretanju nauke...“⁷. Pojmovna bit ljudske svijesti izomorfna je biti zbiljnosti, jednako kao što su i druge pojmovne, predstavne i čulne strukture svijesti izomorfne odgovarajućim strukturama zbiljnosti. Svaki element strukture svijesti u svojoj usredsređenosti na zbiljnost dokučuje određeni oblik spoznaje zbiljnosti, najčešće s pouzdanjem i uvjerenjem da je upravo u tom određenom obliku sadržana prava istina o zbiljnosti.

Diferenciju u načine opstojanja izomorfnosti svijesti i zbiljnosti, koje Platon prikazuje kao različite načine govora logosa u ljudskoj duši, unosi različitost htijenja da se spoznajna moć svijesti aktualizuje na ontologijski ili ontički način. Svijesti (duši) pripada ta moć da se može usmjeriti na logos bitka, ali i na ono što je tek horatonska kopija toga logosa. Bit načina postupanja „geometra“, odnosno, naučnika sadržana je u izboru druge mogućnosti. On *geometričnost* svijesti, moć svijesti da može imati geometrijska znanja, postavlja iz njenoga potencijaliteta i opredmećuje je u osvjeđujućem kretanju prema onome empirijskom. Jednako tako, *znanstvenost* svijesti, moć svijesti da može imati znanstvene (naučne) spoznaje i bilo koja umijeća, očituje se u njezinom *predmetnom karakteru*, u moći svijesti da predmetno realizuje vlastiti idealitet.

Znanstveno (naučno) postupanje „geometra“ sastoji se na prvi pogled u neobičnoj, *višestruko kružećoj djelatnosti svijesti* (duše). Svijest je najprije potaknuta doživljajem *horatonskog*, neprepoznatljivošću čulno vidljivih likova u zbiljnosti. Mjeru njihovog prepoznavanja ona ne traži niti može naći u horatonskom. Zato samu sebe natjeruje da se posuvrati u samu sebe, da u sebi pronade mjeru prepoznavanja i razumijevanja onoga vidljivoga. Tako se svijest vraća u sebe i tu otkriva vlastiti idealitet. Otkriva da u sebi, nezavisno od onoga čulno vidljivoga, može izazvati nečulno viđenje *čistih* geometrijskih etc. likova. Otkriva da može zamisliti sve geometrijske likove, kao i najapstraktnije kvantitativne odnose među njima. Otkriva ona da ti zamišljeni likovi mogu savršeno odgovarati vlastitim pojmovima, dok empirijski geometrijski likovi, naprimjer, uvijek sadrže neku aberaciju od savršenog. Moć svijesti da u sebi može zamisliti savršene geometrijske likove i njihove strukturne odnose jeste njezin svojevrсни *geometrijski idealitet*, odnosno, moć svijesti da *na čisti apriorni geometrijski način misli ono geometrijsko!* Ako se valjano shvata Platonov stav, onda se u njemu otkriva dublji uvid: Svaka nauka, time i geometrija, u ontološkom smislu svoje rodno mjesto, tajnu i početak ima u aprioritetu ljudske svijesti! Svijest je *in potentio* u apriornom smislu *znanstvena*, te time i u onom posebnom obliku koji Platon uzima za primjer, u obliku moći svijesti da apriorno

7 Hegel, *Istorija filozofije*, tom 2., Četvrto izdanje, BIGZ, Beograd 1983., str. 139.

geometrijski misli! *Znanstvenost* kao *geometričnost* svijesti je njezina moć da sebi apriorno može zamišljati „idealne crteže“ svih mogućih geometrijskih likova i odnosa prije i nezavisno od bilo kojega iskustva s realnim geometrijskim likovima i odnosima. Tu *apriornost* moguće je, bez straha da se Platonu neopravdano pripíše potonje iskustvo gnoseološkog mišljenja filozofije Novog vijeka ili filozofije njemačkog idealizma, imenovati *idealnošću* svijesti, tj. sposobnošću svijesti da u sebi nalazi najapstraktnije *eidole*. One su *conditio sine qua non* da čovjek može znati sve što može znati!

Idealnost geometrijskih „crteža“ u svijesti nikako nije *kopija* geometrijskih odnosa u empirijskoj realnosti. Empirijski likovi „crteža“ nijesu njezina mjera. Obrnuto, idealnost je njihova mjera i kriterij validnosti! Idealnost geometrijske misaone moći svijesti vjerodostojnost dobiva iz ontološki višega, tj. najvišega reda zbiljnosti, iz *idealnosti zbiljnosti kao takve*. No, geometričnost ljudske svijesti, njezina apriornost kao idealnost postaje vidljivom tek u samom postupanju „geometra“. To postupanje Platon opisuje pojmom *hypotithenai* (*staviti ispod* ili *pretpostaviti*). U onome što imenuje pojam *hypotithenai*, odnosno, misaono postupanje *ex hypotheseon* (iz pretpostavke) ili *hipotetičko postupanje* sadržan je bitni način mogućnosti geometrije, odnosno, svake pozitivne nauke. Sve pozitivne nauke kao takve započinju i postupaju na hipotetički način. To znači da su usidrene u apriornoj idealnoj strukturi svijesti. Svaka od njih, bez obzira na razlike u pogledu onoga što sebi „omeđava“ kao istraživački predmet, započinje istraživanje tako što *pretpostavlja neupitno postojanje te idealne strukture*. Platon ga imenuje misaonom strukturom *ex hypotheseon*. Daljnji istraživački postupak u svakoj pozitivnoj nauci teče tako što svijest naučnika („geometra“) određeni element te apriorne idealne strukture *meće pred (sebe), stavlja pred (sebe), pred-postavlja, pred-stavlja, pred-očava*. Svijest idealnu strukturu zamišljenih likova iz sebe *iznosi na vidjelo*, stavlja je pred sebe u ono pojavno i vidljivo (horatonsko). Po svom bitnom karakteru naučna je svijest – *svijest u predmetnoj djelatnosti*. Predmetna djelatnost je izvorni način postupanja svijesti. Predmetnom djelatnošću svijest svoju apriornu sadržinu iznosi pred sebe i čvrsto je vezuje sa sadržinom onoga vidljivog. Tim vezivanjem nastaje *predmet*, dakle, ono što je svijest metnula pred sebe i povezala ga s onim što je našla kao potpuni analogon njezine apriorne sadržine. Predmet je jedinstvo apriorne sadržine svijesti i njezinog empirijski posvjedočenog analogona! *Predmetnost svijesti i predmetnutost predmeta* za Platona su tvorbeni procesi koji čine bit *znanstvenosti svake znanosti* (naučnosti svake nauke)! Od Platona do danas tako razumljena bit znanosti nije se mijenjala niti se mogla promijeniti!

U znanostima, po Platonovom uvidu, uvijek i zauvijek na djelu je započinjanje *ex hypotheseon*. Zato znanostima iz spoznajnog interesa mora stalno izmicati „početak i ono što je prvo“. Mora izmicati kretanje prema apriornoj idealnoj biti svijesti, a time i prema idealitetu same zbiljnosti. Znanstveno postupanje *ex hypotheseon* vodi šutećem udaljavanju od onoga što je *prius* svijesti i *prius* svega. U tom udaljavanju za oba priusa zna se samo kao za ono što je pretpostavljeno, što prebiva na početku, ali više ne pobuđuje misaoni interes. Znanstveno istraživanje od pretpostavljenog *prvoga* ide prema onome potonjemu što je na kraju, prema onome što omogućava da se uspostavi predmetnost predmeta (*teleute*). Ono hita prema posredovanome, relativnome, uslov-

nome, zavisnome, partikularnome, uopšte, prema onome što svoj razlog nema u sebi. Za Platona to određuje mogućnost, smisao i doseg svake nauke. Zato što uvijek i nužno mora započeti lematiskim, hipotetičkim misaonim postupanjem nauka se uvijek iznova mora pokazati u svojoj graničnoj mogućnosti „snijevanja o bitku“.

Njoj pripada i to ograničenje da ne može položiti račun o vlastitom postupanju! Platonov stav ne može biti opozvan ukazivanjem na potonji razvitak svijesti o načinim metodama niti na povijest naučne metodologije. Platon ne govori o oblicima posebnih naučnih postupaka i njihovoj primjeni u naučnim istraživačkim predmetima, nego o tome da sama *predmetnost predmeta* ostaje izvan naučne (epistemičke) samorefleksije. Naučnik („geometar“) ne polaže račun o tome zašto istraživački postupak s onim što je sebi pred-metnuo (uzeo za predmet) započinje pretpostavkom (*ex hypotheseon*) i zašto mu ta pretpostavka mora ostati neupitnom, nepropitanom i nepropitljivom. Platon hoće da kaže: *Naučno postupanje je projektujuće izlaženja svijesti iz sebe (predmetna djelatnost svijesti) kojim svijest iz sebe iz-postavlja svoju apriornu sadržinu u ono vidljivo (predmet), držeći da je ta sadržina bit određene strukture realiteta (idealna predmetnost predmeta), prema kojoj se ima verifikovati empirijska struktura realiteta (realnost spoljašnjih predmeta).*

„Geometar“ se može prevariti u ovom ili onom dijelu vlastitog hipotetičkog postupanja. Može preispitivati gdje je zapao na stranputicu u kretanju od vlastite predmetnosti do predmeta. Može se opet vratiti onome što je pretpostavio i preispitati da li je to pretpostavljeno bilo valjano. Osporavajući i opozivajući tako konkretni tok neke hipotetičke procedure istraživanja on nespornim ostavlja *hipotetičnost hipoteze*. Jer i kada „koriguje“ hipotezu, ne odustaje od misaone procedure hipotetiziranja. Naprotiv, mijenjajući konkretnu osvjedočeno lošu hipotezu drugom hipotezom on u strukturnom smislu provodi istu hipotetičku proceduru. Hipotetičnost kao vodeća projekatska ideja na kojoj počiva svaka pozitivna nauka ne može podlijetati kritičkom preispitivanju, jer bi to impliciralo kritiku *naučnosti nauke* kao takve! Ne može se u tome Platonu oponirati trivijalnim stavom da svaki naučni postupak sadrži i provjeravanje hipoteza. O tome Platon ne govori. Ta tema ne spada u razlučivanje istraživačkih misaonih procesa koji se kreću prema *arche* i *teleute*. Uz beskrajnu plodonosnost i izobilje znanja o zbiljnosti, započinjanje nauka *ex hypotheseon*, u ontologijskom smislu pruža sliku onoga što je Hegel nazvao „izokrenutim svijetom“! Hipotetička određenost početka u mišljenju određuje svaki oblik misaonog kretanja u naukama. Nikada ono nije kretanje prema *arche*, nego prema *teleute*. Dostatno je ono za nauku, kao i za svaku ontičku raspoloživost različitih znanja i vještina. Međutim, takva znanja i vještine relativnog su karaktera, jer ne počivaju na pravom znanju: „Jer onaj koji *počinje onim što ne zna*, i koji je ono što je na kraju i ono što je u sredini takođe sastavio iz onoga što ne zna – ima li on kakvo sredstvo kojim bi udesio da od takvoga spleta nastane znanje?“⁸. Započinjavanje u mišljenju onim što se ne zna je započinjanje nekritičkim predmnijevajućim razumijevanjem. U svom prvom koraku ono sebi pregrađuje put prema onome što je *prvo*, put prema apsolutnom znanju. Iz pred-postavljenosti, iz hipotetičnosti kao mogu-

8 Platon, *Politeia*, VII, 533 c.

će bezbitne prisutnosti onoga što jeste ne može se dospjeti do bitne prisutnosti bitnosti svijesti za bitnost onoga što jest, ako se odmah ne dovede u pitanje *hipotetičnost hipotetičkoga*. Iz njegovog „spleta“ ne može nastati *pravo znanje*. U hipotetičnosti misaonog postupanja skrivena je početna izokrenutost početka mišljenja. Ona se onda u daljnjem misaonom kretanju na istom principu ne može kvalitativno preokrenuti tako da iz ontičke nastane ontologijska orijentacija mišljenja. Ono što od početka nije ontologijsko ne može takvim postati na „kraju“ i u „sredini“. Ono može samo širiti polje zahvatanja vlastitog hipotetičkog misaonog kretanja.

Da bi filozofija bila mogućom za Platona hipotetičnost kao izokrenuti put dokučivanja bitka odmah na radikalni način mora biti dovedena u pitanje. Ontologijski obrt u mišljenju ne može čekati da se dogodi podmakli istraživački proces koji je započeo *ex hypotheseon*. On se neće dogoditi nikada ako se ne dogodi u početku filozofijskog istraživanja, kao početak filozofije, kao početak onoga *to dialegesthai*. *Nehipotetički početak* je jedini način započinjanja filozofije sobom samom kao njezino usmjeravanje prema apriornoj biti svijesti, prema idealitetu svijesti kao idealitetu zbiljnosti. U ontologijskom obrtu ona se obrće od svega hipotetičkog i traži nehipotetičku bit svijesti. Obrt je uslov mogućnosti događanja početka filozofijskog mišljenja kao događanje *dijalektike (to dialegesthai)*, izvorna misaona usmjerenost na dokučivanja logosa bitka. U takvom je događanju početka već odlučeno o onome u čemu se traži bit onoga što jeste i o načinu filozofskog traženja. U početku je očitovana ontološka razlika između horatonskog i neotičkog, između dianoje i nusa.

U obrtu mišljenja kojim započinje filozofija, kako ga razumije Platon, krije se paradoksijska postulirana postavljana početka filozofije. Suprotno od hipotetičkog postupanja, kojim nastaju različita umijeća i posebni epistemički oblici (pozitivne nauke), u filozofiji se mora na početku dokučiti ono što je njezin zadatak. Bez propedeutičkih predradnji i pretpostavki filozofija – da bi bila *qua* filozofija – mora se moći odmah kretati u mediju čistih misli. Mora samu sebe bez-pretpostavno, ne-hipotetički postaviti kao kretanje čistih misli u dijalektičkoj strategiji provođenja umijeća čistog logičkog postupanja. Njime filozofija u analitičkom i sintetičkom razgrađivanju i rekonstruktivnom spajanju pojmova misaono napreduje od onoga hipotetičkog u svijesti (duši), tj. aprioriteta i idealiteta epistemičkih moći svijesti prema onome nehipotetičkom, tj. prema onome što u ontološkom smislu daje da budu mogući taj idealitet i aprioritet, prema ideji po sebi! Dijalektika kao *hê tou dialegesthai dynamis* je spoznaja [*gnôsis*] *peri to on kai to ontôs kai to kata tauton aei pephykos*; ona je *makrô alêthestatê*⁹. Dijalektičar, tj. filozof teži da odredi bit stvari (*dialektikon kaleis ton logon hekastou lambanonta tês ousias*)¹⁰. Prvim stavom tvrdi se *neposrednost* početka u filozofiji. Drugim stavom utvrđuje se bit filozofije kao proces složenih misaonih *posredovanja*. U prvom stavu implicira se potpuna čistina noetičkog pristupanja čistom bitku, ali s druge strane pretpostavljena je i noetička sumnja u ontološku vrijednost svakog hipotetičkog načina postupanja misaone svijesti čovjeka. U drugom stavu pretpostavljeno je da sve posredo-

9 Plato, *Phileb*, 58 a, 57 e.

10 Plato, *Politeia*, 534 b; vidi: *Sophistes*, 253, *Phaedr.* 265, 266, 276 e.

vane strategije filozofskog mišljenja izviru iz neposrednog strategijskog obrta u kojemu se *nous* jednim potezom oprašta od cijele pred-noetičke strukture svijesti. U oba stava je pretpostavljeno da su prezentni bitak i svi svjesni načini njegove dokučivosti samo kopije drugoga, dakle, pravog bitka, druge zbiljnosti.

Platon zna da je ta paradoksijska neizbježna. Velike filozofije nema bez velikog karaktera! Platonov moćni filozofski karakter ne bježi od paradoksijske, ne poseže za palijativnim rješenjem niti paradoksijsku ostavlja nepriješenom. Pravo filozofsko rješenje uvijek je dostojno dubine i težine filozofskog problema. Platon ga nalazi u otkrivanju još složenije paradoksijske! Predmet filozofije je pravi bitak, „ideja po sebi“. Filozofija zato mora postupati ontologijski drugačije od naučnog (hipotetičkog) pristupanja. Misaono kretanje ka bitku mora početi *nehipotetički od onoga hipotetičkoga!* To hipotetičko je *idealitet svijesti*. Nauke počinju od njega i odmah idu prema onom horatonskom. U njemu one osvjedočuju ovu ili onu misao koja nastaje u idealitetu svijesti. Naprimjer, pitagorejac geometrijski odnos izražen u stavu „kvadrat nad hipotenuzom jednak je zbiru kvadrata nad katetama“ ne propituje tako što bi pitao kako je moguće da se u njegovoj svijesti pojavi uvid u tako složeni geometrijski odnos. Ne pita on ništa o ontološkom porijeklu toga stava. Naprotiv, uzima ga kao da je naprosto „zatečen“ ili „zamišljen“ u njegovoj svijesti. Zatim hita da ga sebi predstavi crtežima na pijesku. Tako ga sebi osvjedočuje u jednoj neobičnoj strategijskoj mješavini dokaza na osnovu apriorinih i aposteriornih uvida svijesti. U toj mješavini, koju obično imenuju izrazom *naučni dokaz*, stav se potvrđuje kao verifikabilan i verifikovan.

Filozofija počinje u istom *idealitetu svijesti*. No njezino se daljnje misaono kretanje odvija u ontologijski suprotnom smjeru od onoga naučnoga. Nju vodi pitanje o tome što daje da je moguć taj *idealitet*, što daje da je moguća sama *svijest* (duša), što daje da svijest može *ontologijski* da se kreće prema *ontološkom* priusu svega! Filozofija započinje tako. Ne može se u tome ispomagati nikakvom hipotezom, jer mora odmah pitati o ontološkom porijeklu hipoteze. Štaviše, mora pitati kako može pitati o onome što daje da bude mogućom i ta početna hipoteza koju ona odmah mora napustiti i pitati se o njezinom osnovu. U početku filozofija odmah mora pitati o onome bitnome: o *ontološki prvome* u svemu i *o sebi kao ontologijskom* dokučivanju toga prvoga! Filozofija bez ikakvih tetičkih posredovanja mora pitati o svome porijeklu. Kako je to moguće? Platon odgovara: Filozofija počinje u ljudskoj duši. Odgovor obogaćuje suptilnom igrom riječi: stvarajući filozofiju „duša napreduje *iz svoje hipoteze*“! Šta to znači? Duša obitava u tijelu. Tijelo joj je na neki način pred-postavljeno. Ipak, napredovanje duše „iz svoje hipoteze“ nije misaono kretanje iz tjelesnog u duševno. Duševno-tjelesni odnos ovdje nije od značaja. Šta je onda „dušina hipoteza“? Platon veli: „Onda shvati i ono što sam govorio o drugom području onoga što je umno, do kojega može dospjeti samo logos, i to uz pomoć dijalektike (to dialegesthai), ne upotrebljavajući hipoteze kao početke ili kao ono što je prvo, nego samo kao hipoteze, kao polazne tačke za napredovanje do onoga što je nehipotetičko, do pravog početka svih stvari“¹¹.

11 Platon, *Politeia*, VI,511b.

Ovaj stav nas uvodi u središte Platonovog ontologijskog pojma filozofske spoznaje: *Koliko ima istine u onome u čemu duša učestvuje, toliko je jasnosti i istine u onome što je prisutno u njezinom umovanju (noesis), razumijevanju (dianoia), vjerovanju (pistis) i nagađanju (eikasia)*! Logos bitka govori u duši. Ljudska duša je slojevita, jer slojevito osluškuje i razumije govor logosa u njoj. Umovanje, razumijevanje, vjerovanje i nagađanje načini su razumijevanja logosa u duši. Umovanje dokučuje istinu bitka, ostale forme „snijevaju o bitku“. Zato npr. „geometar“, izvodeći dokaze na vidljivim likovima zna da su oni samo kopije likova „po sebi“. No njegovoj nauci ne pripada da se pita o ontološkom porijeklu tih likova. Govor bitka kao bitka, ontološko porijeklo onoga što jest, može biti dokučen samo dijalektičkim umovanjem kao jedino izvornim načinom razumijevanja bitka. *Logos bitka u duši je „dušina hipoteza“!* Od te hipoteze duša započinje svoj umski „puta istraživanja“. Započinje filozofiju! Ta joj „hipoteza“ daje da se, ontički zakopana u „barbarsko blato“ empirijskog, može „nježno izvlačiti na površinu“. „Nježnost“ je konceptualna tananost dijalektičkog kretanja mišljenja prema logosu. „Izvlačenje na površinu“ je dijalektičko kretanje *prema početku*, „oslobađanje od okova“ empirijskoga, tj. oslobađanje filozofskog mišljenja od hipotetičnosti naučnog mišljenja ili kretanje iz „podzemlja pećine gore prema suncu“. Taj put duše za Platona je *conditio sine qua non filozofija kao filozofije*.

Filozofičnost je ljudskoj duši (svijesti) – najizvornija mogućnost! Zato duša, bez ikakvih ontičkih „priprema“, može *napredovati prema „nehipotetičkom početku“*. U ontologijskom smislu to napredovanje nije prelaženje iz nefilozofijskog u filozofijsko. Takvo prelaženje *sensu stricto* nikada nije moguće. Druga je stvar što nefilozofijsko držanje svijesti može donijeti određeno *dianoičko* iskustvo pojmovnog mišljenja. I Platon to ima na umu kada kaže da „posebne vještine“ (aritmetika, geometrija, astronomija i harmonika) mogu u kretanju prema filozofiji biti „pomoćnice i vodilje“, ali samo u smislu ontičke pripreme ljudske svijesti za ono ontologijsko. I Aristotel tako misli: „Početak naime svakog dokazivanja je bit“¹². U *Metafizici* taj stav se dalje razvija: „Ali ni bit se ne može svesti na neku drugu odredbu koja se još dalje razlaže, jer uvijek je prvotna odredba bliža, dok potonja nije; i gdje nema prvotne (odredbe), nema ni slijedeće“¹³.

Na to smjera cijela Platonova argumentacija o početku u filozofiji. U kretanju prema biti svega, kojim se začinje filozofija, „duši“ u ontologijskom smislu nije od pomoći ništa empirijsko. Ne pomaže joj nikakvo kretanje od „zamišljenih likova“ (tj. od idealiteta moći svijesti da zamisli geometrijske likove i odnose) prema „vidljivim likovima“ (tj. prema običnom iskustvu prepoznavanja onoga geometrijskog u raspoloživoj zbiljnosti). U tom se kretanju događa susretanje idealiteta *geometričnosti* svijesti i *geometrijskih odnosa* u zbiljnosti. Na mogućnosti susretanja te dvije geometrijske strukture počiva „obično“ iskustvo prostornosti. U susretanju opšte moći idealiteta svijesti i idealiteta zbiljnosti postaje mogućom naučnost svake nauke, tj. „posebnih vještina“. Kretanje ka takvom susretu zavarava dijalektičku dušu u pogledu određenosti onoga što je „prvo“. Zavodi je i pokušava skrenuti prema „upotrebljavanju hipoteza“. Samo raskidanjem s

12 Aristotel, *O duši*, I, 402 b.

13 Aristotel, *Metafizika*, 994 b, 17-20.

hipotetičkim početkom moguće je kretanje u dijalektičko dokučivanje bitka kao bitka. Raskidanje se događa u nekom temporalnom sljedovanju, jer duša uvijek ontički započinje iz nekog vlastitog raspoloživog iskustva koje joj pružaju *eikasía*, *pistis* i *dianoia*. Zapravo, ona započinje negacijom te raspoloživosti. Ona samoj sebi daje da razumije *kako i koliko je ti njezini načini spoznavanja udaljavaju od istine bitka!* Zato oni mogu biti shvaćeni kao „polazna tačka za napredovanje do onoga što je nehipotetičko“, tj. do filozofskog postupanja duše (svijesti). „Polazna tačka“ mora se moći napustiti u potpunosti. Napuštanje se može shvatiti kao događanje početka filozofije. Početak se događa u temporalnom slijedu, ali ne kao *temporalni*, nego kao „logički“ slijed *započinjanja s logosom*. Filozofsko kretanje prema ideji po sebi ne može u „logičkom“ smislu biti posredovano onim neizvornim (ex hypotheseon). Duša se ne može „služiti kopijama“, nego mora izvorno „istraživati“ oslanjajući se na ideje po sebi i uzdižući se do njih. U tome se pokazuje *priroda same filozofije!*

Filozofija je moguća samo kao ontologijska usredsređenost na bitak kao bitak. S zahvalnom nezahvalnošću ona se odnosi prema onom posredovanju koje joj pokušavaju posuditi sve ontičke interpretacije bića kao bića! Dijalektičko, „logičko“ rasvetljavanje izvornog samopokazivanja bitka kao bitka ne može biti ničim posredovano, iako je uvijek već *in facti* začeto u prividu susjedstva s nekom ontički raspoloživom interpretacijom. Ono se može opirati samo na sebe u načinu „znalačkog postavljanja pitanja“ i „odgovaranja na njih“. No nema sumnje, čovjek se ne rađa kao realizovani znalac dijalektičkog misanog kretanja prema ideji po sebi. Moć dijalektike koja vodi logosu bitka po sebi najprije je u njemu kao čista mogućnost. U ontičkom smislu mogućnost se može odjeloviti na različite načine. Kao nefilozofski ti način mogu biti propedeutika filozofije: „Sve to bavljenje vještinama koje smo pomenuli ima takvu moć da vodi ono što je u duši najbolje prema gore, do gledanja onoga što je u stvarnosti najbolje, kao što se ono stoji najosjetljivije na tijelu – uzdiže do onoga stoji najjasnije u tjelesnom i vidljivom području“¹⁴.

Moć vođenja duše kroz empirijsko prema bitnom je odjelovljena moć logosa bitka kao bitka, moć duše da samu sebe vodi ka logosu, moć duše da sebe vrati iz pojavnog u „logički“ početak kao istinski početak mišljenja onoga najistinitijeg. Ono što je *potonje* u temporalnom slijedu dušnog „povratka“, *prvo* je u „logičkom“ smislu. Povratak je „povratak“ u početak, dospijevanje logosa do vlastitog početka kao „početka svih stvari“. „Povratak“ logosa u *početak* realna je povijest mišljenja. U logičkom smislu ona je *izokrenuta povijest svijesti*. I kao takva ona se mora moći događati kao realna povijest svijesti (u kretanju od eikasije do episteme), da bi se „na kraju“ kao na pravom „logičkom“ početku mišljenja – pokazala u svojoj izokrenutosti. *Fenomenologijski posljednje ontologijski je prvo!* Ovim interpretacijskim stavom Platon se ne stavlja ni nesvjesno niti svjesno u Prokrustovu postelju Hegelove filozofije. Stav ga s dovoljno argumentacijske snage legitimira kao prijetodnika Aristotelove, a onda i Hegelove tematizacije odnosa temporalne i logičke sukcesije, tj. odnosa fenomenologije duha i nauke logike. Postavljanje problema odnosa tih sukcesija ono je glavno što u istoriji filozofije dijeli velike filozofske muževe od drugih!

14 Platon, *Politeia*, VII, 532 c.

Fascinantna je eksplikativna jasnoća kojom Platon, po prvi put u istoriji zapadnog mišljenja, postavlja tu ideju: „A kada logos dospije do tog početka, tada će – držeći se onoga što iz njega slijedi – silazeći krenuti natrag prema onome što je na drugom kraju ili na završetku“¹⁵. Šta on zapravo kaže? Filozofijsko mišljenje ne može započeti „iz hipoteza“, nego iz „dušine hipoteze“. Ona je moć duše da istinski učestvuje u onom istinskom! Put logosa „do tog početka“ svjesno je nadilaženje i „žrtvovanje“ svih nefilozofijskih i predfilozofijskih držanja svijesti (duše). Stupajući pred „*prvo u svemu*“ onim *prvim u sebi samoj* svijest dokučuje moć vlastite *filozofičnosti* u spremnosti na događanje dijalektike. Što ona onda ima da čini? Ništa drugo nego da silazi prema „drugom kraju“ ili „završetku“! Šta je taj „silazak“? On je rekonstrukcija totaliteta zbiljnosti! Filozofija je moguća u povlačenju iz bića kao bića prema bitku kao bitku. U tom povlačenju ona ima da postigne krajnju „tačku“, da dospije u središte „dušine hipoteze“, u bitnost duše u kojoj najistinitije progovara bitak. Obogaćena razumijevanjem bitnog govora biti duša samoj sebi daje zadatak: *Natrag ka biću!*

U dvostrukosti i dvosmjernosti toga kretanja svijesti (duše) sadržana je kvintasenacija filozofije *qua* filozofije. U odupiranju vlastitim „spoznavalačkim moćima“ (pistis, eikasia, dianoia) ona sebe oslobađa za noetički način dokučivanja logosa bitka. U tom se oslobođenju začinje početak filozofijskog umovanja. Dokučivši ga, ona se vraća nazad da bi potpuno rekonstruisala istinu o zbiljnosti. Rekonstrukcija nije ponavljanje one prve horatonske konstrukcije. To je nova konstrukcija koja se provodi iz bogatstva sjedinjavanja noetičke biti duše i noetičke biti zbiljnosti (ideja po sebi, logos bitka kao bitka). Spoznajom toga jedinstva duša može pouzdano prepoznavati govor bitka u svemu. Nefilozofijskoj svijesti ova rekonstrukcija čini se kao proizvoljna, apstraktna, kao udaljavanje svijesti od tzv. realiteta, kao ispredanje besmislenog pojmovlja. Njoj u filozofiji ništa nije „opipljivo“, „verifikabilno“, „konkretno“. Filozofiji to nije ni potrebno. Zato Platon i nastavlja razvijanjem iste misli: „*Pri tom se neće služiti ničim što je čulno, nego samo idejama kao takvim, radi ideja kao takvih, da bi na kraju opet došao do ideja*“¹⁶. Filozofija počinje prekidanjem „fenomenološkog“ toka svijesti. Prekidanje je posredovana neposrednost početka u filozofiji.

A šta uistinu započinje u njezinom početku? Platonov odgovor je pregnantan: *zapčinje izvođenje misaonih oblika pomoću misaonih oblika koje rezultira u misaonim oblicima!* Mišljenje se ne služi ničim drugim nego „*idejama kao takvim*“. U ontologijskom obrtu, kojim se napušta ontičko, napuštaju se svi spoznavalački načini djelatnosti svijesti. Filozofijsko mišljenje sebe zna u toj napuštenosti i drži se „*ideja kao takvih*“. Jedino znanje koje ono tu posjeduje je ontologijsko znanje o ontologijskoj diferenciji bitka i bića. Svoju prvu određenost o onome što jeste postiže u apsolutnoj oslobođenosti toga „*Jeste*“ od svake određenosti! Re-konstrukcija je vraćanje određenosti svijesti, ali ne one prve određenosti koju je bila napustila da bi došla do čiste biti toga „*Jeste*“, nego određenosti koja sada vodi svijest o toj čistoj biti! Tako se „dolaženjem do ideja“ ukinuta određenost bića u bitku re-konstruktivno afirmiše kao *određenost po idejama*, tj. pokazuje se realitet u njegovom idealitetu.

15 Platon, *Politeia*, VI, 511 b-c.

16 isto.

Kretanje iz realiteta u idealitet kao započinjanje filozofija ima taj smisao da se idealitet dokuči i pokaže kao istina realiteta! Platon dalekosežno upozorava: *logos* koji je stupio u horizont *početka*, prirodom samoga sebe, obavezuje se sebi da se drži „onoga što iz njega slijedi“. Početak je ontologijski obrt od predstavnog i razumskog mišljenja prema umskom mišljenju. Filozofijsko mišljenje može polagati račun o vlastitom započinjanju. Ono je mjerodavno i da razvjetljava svaki drugi nefilozofijski oblik mišljenja *ex hypotheseon*: „Oni s takvim stvarima operišu kao da su im znane, te uzimajući ih kao hipoteze, više ništa o njima ne govore ni sebi ni drugima, procjenjujući da su takve stvari svima jasne. Potom idu dalje te, u saglasnosti sa sobom, zaključuju istraživanje tamo gdje su ga mogli početi“¹⁷. Na sličan način i Aristotel razlikuje „umske znanosti“ od filozofije: „Ali sve su te znanosti o nekom biću i rodu, koji su sebi omeđile i kojim se bave, ali ne o bitku naprosto, niti kao bitku, niti pak išta razlažu samo ono ‘što jest’, nego polazeći od toga, jedne to objašnjavaju osjetilnom zamjedbom, druge pak pretpostavljaju ono ‘što jest’, te tako dokazuju – s više ili manje nužnosti – (bitna) svojstva roda kojim se bave. Bjelodano je dakle kako iz takva dovodenja nema dokaza bivstva ili onoga ‘što jest’, nego tek *nekakav drugi način pokazivanja*“¹⁸.

Kod Platonovog „geometra“, uopšte kod svakog naučnika od Platonova vremena do danas, na djelu je „*nekakav drugi način pokazivanja*“. To je način pred-metanja, predstavljanja, pred-postavljanja, pred-očivanja. Potpuno bi se promašila Platonova, kao i Aristotelova odredba naučnosti nauke, ako bi se previdjelo da to pred-metnuto etc. nije ništa čulno! Naučnik pred sebe pred-meće sadržaj idealiteta vlastite svijesti, ali odmah teži da ga ovjerovi u spoljašnjem realitetu. Ne pita on šta to daje da je u njegovoj svijesti moguć taj idealitet. „Geometru“, tj. naučniku pitanje o izvoru idealiteta svijesti ne pobuđuje misaoni interes ili ga smatra nerješivim, pa ga ostavlja po strani. „Geometar“ odmah dokučuje *pred-metnost* idealiteta vlastite svijesti. Njegova samorefleksija zna da je predmetnost svijesti – njezin vlastiti predmetni karakter. Ona zna samu sebe u vlastitom početku ne kao u početku iz onoga datoga i spoljašnjega, nego – iz vlastitih „zamišljenih likova“. Platon zato i kaže da ona „*nekoliko dospijeva do bitka*“, jer samorefleksija sebe *zna* kao osnov misaonog kretanja iz vlastitih „zamišljenih“ u spoljašnje empirijske likove. Ono što ona ne ispituje jeste – *osnov njezinog vlastitog osnova*. Najčešće s nezahvalnošću ona ga prepušta filozofiji.

LITERATURA

Milenko A. Perović, Početak u filozofiji (Uvođenje u Hegelovu filozofiju), Novi Sad, 1994.

Jakob Friedrich von Reiff, *Der Anfang der Philosophie, mit einer Grundlegung der Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften*, Stuttgart 1840.

17 Platon, *Politeia*, VI, 510 c-d.

18 Aristotel, *Metafizika*, VI, 1025 8-16.

Hans-Georg Gadamer, *Der Anfang der Philosophie*, Phillip Reclam, Ditzingen (Taschenbuch), 1996.

Ute Guzzoni, Das Erstaunliche und die Philosophie, Freiburger Abschiedsvorlesung in: *Information Philosophie*, Heft 02/2001

Jeanne Hersch, Das philosophische Staunen. Einblicke in die Geschichte des Denkens, Piper Verlag 1981

Ekkehard Martens, Vom Staunen oder Die Rückkehr der Neugier, Reclam Verlag 2003.

Doris Daurer, Staunen – Zweifeln – Betroffensein. Mit Kindern philosophieren, Beltz, Weinheim/Basel, 1999.

Wolfgang Schadewaldt, *Die Anfänge der Philosophie bei den Griechen: Die Vorsokratiker und ihre Voraussetzungen*: Tübinger Vorlesungen, Band 1, Suhrkamp Verlag (Taschenbuch) 1978.;

Christoph Asmuth, Anfang und Form der Philosophie (Überlegungen zu Fichte, Schelling und Hegel), in: *Schelling: Zwischen Fichte und Hegel*. (Hg.) ASMUTH, CHRISTOPH – DENKER, ALFRED – VATER, MICHAEL. Amsterdam 2000.

Christoph Asmuth, *Hegel und der Anfang der Wissenschaft*, in: *Die Grenzen der Sprache. Sprachimmanenz – Sprachtranszendenz*. (Hg.) ASMUTH, CHRISTOPH – GLAUNER, FRIEDRICH – MOJSISCH, BURKHARD. Amsterdam 1999.

MILENKO A. PEROVIĆ
Faculty of Philosophy, Novi Sad

PLATO AND PARADOXIA OF THE BEGINNING IN PHILOSOPHY

Abstract: Problem of the beginning of philosophy is analysed for the first time in philosophical tradition in Plato's *Politeia* (6th and 7th book). The author considers this analysis significant in twofold sense. It explicates Plato's understanding of the essence of philosophy on the base of differentiation between the hypothetical and non-hypothetical beginning of thinking. That enables Plato to make a clear distinction between philosophy and sciences. Both of these two standpoints can still be today recognized as paradigms of philosophical thinking. The author evaluates them as that which still lives in Plato's philosophy.

Keywords: Plato, hypothesis, the problem of the beginning, paradoxia, philosophy, Aristotle.

*Primljeno 2.2.2010.
Prihvaćeno 10.3.2010.*